

СМЕРТНА КАРА: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ?

М.І. Карпенко

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
ВНЗ «Національна академія управління»,
полковник юстиції запасу*

А.В. Бандурович

*студентка 4 курсу
юридичного факультету
ВНЗ «Національна академія управління»*

Постановка проблеми. Смертна кара відома більшості країн світу. А після зростання злочинів в Україні знову обговорюють питання про введення такого виду покарання. Наша держава займає 11-ге місце у світовій класифікації щодо кількості тяжких злочинів на 100 тис. осіб. Тому ця проблема є центральною для суспільства. Постає питання: чи потрібно повернути таке покарання як смертна кара в Кримінальний кодекс України?

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тема смертної кари досить поширена і важлива для вивчення. Чимало науковців, юристів, студентів, професорів бажають дослідити важливість введення даного поняття в юридичне законодавство та українську практику. Ми можемо знайти багато публікацій у політичних та юридичних періодичних виданнях, Інтернет-ресурсах. Саме вони пропонують широкий спектр інформації, спрямованої на обговорення життєво важливих тем для суспільства.

Метою статті є аналіз історичної і юридичної інформації стосовно смертної кари, формування власної думки щодо даного питання.

Основні результати дослідження. Смертна кара — вища міра покарання; страта злочинця, засудженого на смерть за вчинення особливо тяжких злочинів чи дій, що суперечать державній політиці країни. З'явилася вона з моменту, коли держава взяла на себе функцію виконання покарання за вчинені злочини. Майже всі суспільства протягом існування всього людства на певній стадії свого розвитку застосовували смертну кару до кримінальних і політичних злочинців. Давайте ж звернемося до історії.

«Руська Правда» і «варварські правди» не передбачали смертної кари, але були спроби її запровадження у Київській Русі. Найвищою мірою покарання на той час було вигнання. Але так як вигнання закон не захищав, він міг легко загинути, в кінці кінців його могли просто убити ті, проти кого був вчинений злочин.

На території України смертну кару застосовували у Литовський період. Вона була юридично закріплена в «Судебнику» Казимира IV Ягелончика 1468 р. та «Статуті Литовському» 1529 р. Поширена така міра покарання згідно з «правами, за якими судиться малоросійський народ» 1734 р. У козацький період її призначали за найтяжчі злочини. Військовими артикулами Петра I смертна кара встановлювалася за 123 злочини. В Росії цариця Єлизавета Петрівна призупинила виконання цього виду покарання, але не скасувала остаточно [6].

На початку ХХ ст. смертну кару в Російській імперії застосовували як знаряддя боротьби з опозиційними влади силами в суспільстві. Радянський союз ввів її за державні та деякі інші злочини. Тільки в мирний час Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 травня 1947 р. було скасовано смертну кару і замінено на 25 років у виправно-трудовах таборих, але «за заявами від профспілок, селянських об'єднань» Указом Президії Верховної Ради СРСР від 12 січня 1950 р. «Про посилення кримінальної відповідальності за умисне вбивство» було відновлено смертну кару за умисне вбивство за обтяжуючих обставин. Кримінальне законодавство Союзу і союзних республік 1958 р. не внесли її до системи покарання, але виокремили статтею «як виняткову міру покарання», але до її скасування. Було визначено вичерпний перелік злочинів, за вчинення яких присуджували смерть. Серед них: зрада батьківщині, шпигунство, диверсія, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство за обтяжуючих обставин. Смертна кара не застосовувалася до осіб, які не досягли повноліття (18 років), до вагітних жінок на момент вчинення злочину, винесення або виконання вироку. Ці положення заклали в кримінальних кодексах усіх союзних республік, зокрема в Кримінальному кодексі УРСР 1960 р. [7].

У більшості сучасних державах смертна кара була скасована, в тому числі і в Україні. Вона вважається недопустимою на території Ради Європи. Деякі країни скасували смертну кару за винятком особливих обставин, таких як, наприклад, зраду під час бойових дій. Інші держави, такі як Китай, США, зберегли її як найвищу міру покарання. У країнах, які практикують смертну кару, методи страти визначаються законодавством. Традиційні види смертної кари, які існували в історії: варіння в окропі, вітер диявола, гакування, гаррота, гільйотина, децимація, замурування, кілювання, колесування, поховання живцем, розп'яття, посадження на палю, спалювання, утоплення, четвертування, розстріл, обезголовлення. У США з ХХ-го ст. стали широко поширеними також електричний стілець і смертна ін'єкція. Сучасними видами вважаються також газова камера, забиття камінням.

Ставлення до смертної кари не є однаковим — там, де вона практикується, обговорюється її скасування; у країнах, де вона скасована, є прихильники її відновлення.

Країни, де була скасована смертна кара, виходили з гуманізації суспільства. Ні в одній країні Європи, де було скасовано смертну кару, не проводили референдуми, її відміняли не через народне волевиявлення. Але у всіх цих країнах на момент скасування проводилися опитування, що показали велику кількість населення, яке підтримувало збереження такого виду покарання.

Щодо України, то скасування смертної кари було наслідком прагнення розширити свої «кордони» на міжнародній арені. Відсутність смертної кари є обов'язковою умовою для перебування держави в Раді Європи. Мораторій на виконання смертних вироків уперше почав діяти у 1995 р. в Україні, незадовго до вступу в міжнародну організацію. Проте через декілька місяців смертні вирoki знову продовжили виконувати, посилаючись на те, що рішення про мораторій було прийнято без дотримання юридично належної процедури. Це був крок до виключення України з Ради Європи. У 1997 р. мораторій знову почав діяти і з тих пір в Україні не діє така міра покарання як смертна кара. 29 грудня 1999 р. Конституційний Суд України визнав, що смертна кара суперечить Конституції України, тим самим підтвердили факт недопустимості використання її як покарання за тяжкі злочини. Через це у 2000 р. Верховна Рада України внесла зміни до Кримінального кодексу України, якими остаточно вилучила поняття «смертна кара». До речі, вид смертної кари, який застосовувався, завжди був розстріл, як і в усіх пострадянських державах.

Не можна не звернути увагу на світову практику застосування смертної кари у всесвітній історії.

Ритуали смертної кари:

У середньовічній Іспанії публічна страта — автодафе («справа віри») була обставлена дуже пишно й урочисто. Ритуал автодафе включав барвистий хід, героями якого були засуджені, одягнені в спеціальні костюми (сан-беніто), розмальовані зображеннями бісів і язиками полум'я. Попереду процесії несли опудала або намальовані зображення тих засуджених, яким вдалося втекти або померти до страти. Ці чучела спалювали так само, як і живих людей.

У Севільї для спалювання споруджували так звані «кемадеро», по чотирьох кутах якого стояли кам'яні статуї біблейських пророків — до них прив'язували засуджених. У багатьох країнах при зведенні на ешафот (повішення, обезголовлювання) або перед розстрілом били барабани, глашатай урочисто зачитував список злочинів і вирок. Часто на стратах своїх політичних супротивників були присутні монархи і вищі сановники держави.

У Франції за Кодексом Наполеона засудженому за батьковбивство (або за посягання на життя і особу імператора) перед стратою відрубували кисть правої руки. Це положення було відмінене у 1832 р., але ще до 1958 р. Кримінальний кодекс Франції передбачав особливий ритуал страти батьковбивці: злочинець повинен був супроводитися до місця страти босоніж, у сорочці, з чорним покривалом на голові.

У Росії до революції 1917 р. публічно сповіщали про виконання кожного смертного вироку. При Сталіні, починаючи з 1930-х років, це стало державною таємницею. У перші роки радянської влади розстріл за вироком суду виконувався органами Наркомату юстиції, ВНК (ГПУ, ОГПУ), часто прямо у дворі цих установ. Розстрілюваних виводили з підвалу вночі, засліплювали фарами вантажівок і відкривали по них вогонь. Шум заведених моторів заглушав постріли. З кінця 1920 р. монополія розстрілів належала тільки ОГПУ, а з 1934 р. перейшла у відання НКВС (НКДБ, МДБ, МВС, КДБ) СРСР. Страти здійснювалися не публічно, а в підвалах спеціальних розстрільних в'язниць.

Звуконепроникні підвали цих в'язниць обладнані спеціальною доріжкою, крокуючи якою засуджений отримує кулю в потилицю й омивається автоматичним пристроєм для змивання крові.

У нацистській Німеччині безліч смертних вироків через повішення виконувалася в берлінській в'язниці Плотцензее. Засуджених містили в наручниках в підвалі, звідки чиновник приводив їх для страти. Приміщення, де здійснювалася страта, було розділене упоперек чорною завісою, що засмикувалася при її звершенні, але іноді не приховувалася від слідуючого чекаючого своєї черги на страту ув'язненого. Коли приводили засудженого, прокурор оголошував: «Обвинувачений! Ви засуджені Народною судовою палатою до страти через повішення і зараз кат виконає свій обов'язок». При страті був присутній адвокат засудженого, який не мав права розголошувати хід екзекуції.

У сучасному Китаї (як і у ряді мусульманських країн Близького Сходу) досі зберігаються традиції публічних страт. За даними Amnesty International, засуджених до смерті іноді провозять на вантажівках вулицями і виставляють для загального огляду на «масових мітингах для виголошення вироків», організовуваних для привертання уваги до ухвалених вироків. На таких мітингах, під час виступів, в яких засуджуються довершені злочини, засуджені до страти стоять з схиленою головою і плакатами, що висять на грудях. Після страти на стінах розклеюються плакати з вказівкою імен засуджених і пред'явлених ним звинувачень; жирний червоний знак на плакаті означає, що смертний вирок приведений у виконання. Нерідко людям дозволяють бути присутнім і при самій процедурі страти, що діє на натовп вельми збудливо, і приводить до різних ексцесів [7].

Цивілізація вводила різноманітні види страт, серед них є чимало «екзотичних»:

– **Страти Стародавнього Риму:**

Імператор Гай Калігула застосовував перепилювання людини пилкою. Коли подорожчала худоба, якою відгодовували диких звірів для гладіаторських видовищ, Калігула велів годувати звірів злочинцями з в'язниць, не розбираючи міри їх провини.

– **Страти Івана Грозного:**

Схоже «розважався» російський цар Іван Грозний. Одна з його улюблених видів страт — зашити засудженого у ведмедючу шкуру (називалося це «обшити ведмедно») і потім зацькувати собаками. Так був страчений новгородський єпископ Леонід. Іноді на людей нацьковували ведмедів. Іван Грозний взагалі любив всякого роду нестандартні страти і страти з «гумором». Дворянина на прізвище Овцин він повісив на одній щабліні з вівцею. Декілька ченців він наказав одного разу прив'язати до бочки з порохом і висадити — нехай, мовляв, вони, подібно до ангелів, відразу летять на небеса.

Лікаря Єлисея Бомбелія за наказом царя страчували так: вивернули з суглобів руки, вивихнули ноги, посікли спину дротяними батогами, потім прив'язали до дерев'яного стовпа і розводили під ним вогонь, нарешті, напівживого відвезли на санях у в'язницю, де він і помер від ран.

Голову іноземного наказу (міністра закордонних справ, сучасною мовою) Івана Михайловича Віськоватого за наказом Грозного прив'язали до стовпа, а

потім наближені царя підходили до засудженого і кожен вирізував у нього з тіла шматок м'яса. Один з опричників, Іван Реутов, «невдало» відрізав шматок, внаслідок чого Віськоватий помер. Тоді Грозний звинуватив Реутова в тому, що він зробив це навмисне, щоб скоротити муки Віськоватого і велів стратити його. Але від страти Реутов уберігся, встигнувши захворіти чумою і померти.

З інших видів екзотичних страт, що застосовувалися Грозним, було попереми́нне обливання засудженого крутим окропом і холодною водою; так був страчений скарбник Микита Фуников-Курцев. Сучасники розповідають, що в кінці липня 1570 р., коли на Червоній площі в Москві відбулися масові страти, цар наказав у багатьох вирізувати з живої шкіри ремені, а з інших зовсім зняти шкіру і кожному своєму придворному визначив він, коли той повинен померти, і для кожного призначив різний рід смерті: у одних він наказав відрубати праву і ліву руку і ногу, а потім тільки голову, іншим же розрубати живіт, а потім відрубати руки, ноги, голову.

Грозний любив «комбіновані» види страт. Під час страт в Новгороді цар наказував підпалювати людей спеціальним горючим складом («пожежею»), потім обпалених і змучених, їх прив'язували до саней і пускали коней ускач. Тіла волочилися мерзлою землею, залишаючи криваві смуги. Потім їх скидали в річку Волхов з мосту. Разом з цими нещасними до річки везли їх дружин і дітей. Жінкам пов'язували назад руки з ногами, прив'язували до них дітей і теж кидали в студену річку. А там, у човнах плавали опричники, які добивали тих, хто спливав, баграми і сокирами.

Ще один вид страт, що застосовувався при Івані Грозному, — кип'ятіння в рідині. Використовувався він, головним чином, у відношенні до державних зрадників. Засудженого садили в казан, наповнений маслом, вином або водою, втягали його руки в спеціально вмонтовані в казан кільця і ставили казан на вогонь, поступово підігрівуючи рідину до кипіння. У середньовічній Німеччині так само розправлялися з фальшивомонетниками. Іншим видом покарання для них, за так званим Любекським правом, було зняття з голови волосся разом з шкірою.

— Страти ХХ ст.:

В Ірані у жовтні 1987 р. стратили трьох чоловік шляхом скидання зі скелі. Цей вид смерті їм запропонували на вибір. Альтернативними варіантами були: обезголовлювання або душіння на смерть. Нещасні вибрали стрибок вниз.

У роки радянсько-афганської війни душмани піддавали полонених радянських солдатів так званій болісній страті — Червоний тюльпан. Жертву, заздалегідь накачавши наркотиками, підвішували за руки. Потім підрізали шкіру пахвами навколо тіла і завертали її до поясу. Після того, як дія наркотику проходила, жертва або божеволіла, або вмирала від болю [7].

Зараз у світі 96 країн скасували смертну кару щодо всіх злочинів:

9 — скасовано частково, за винятком особливих обставин;

35 — зберігається, хоча і не використовується, принаймні 10 років;

58 — зберігається смертна кара (серед європейських країн — Білорусія).

Новий Кримінальний кодекс України набув чинності 01.09.2001 року. Відповідно до нього, а саме до ст. 63, максимальний строк позбавлений волі

становить від 1 до 15 років. Найвища міра покарання — довічне позбавлення волі за вчинення особливо тяжких злочинів.

Соціологи компанії «Research&BrandingGroup» провели опитування, згідно якого визначили:

- 48% українців виступає за повернення смертної кари;
- 7% респондентів вважають страту способом оздоровлення суспільства та зміцнення моралі;
- 23% — смертним вироком можна налякати тих, хто має намір вчинити злочин;
- 18% переконані, що саме так можна відновити справедливість[2].

Чимало науковців акцентують увагу на одній з провідних країн світу, Китаї. Смертна кара в цій країні передбачена за:

- корупційні дії;
- зґвалтування;
- за умисне вбивство та вбивство немовляти;
- за торгівлю наркотиками.

Тіло страченого автоматично стає власністю держави, його розбирають на органи, допомагаючи членам суспільства повернутися до нормального здорового життя [2].

Давайте ж переглянемо всі «за» і «проти» введення такого виду покарання.

«За»:

— «захисники смертної кари вважають її ефективним засобом попередження особливо жорстоких злочинів, захисту суспільства від злочинців та справедливою відплатою за скоєне насильство»[8];

— утримання ув'язнених коштує близько 14 тис.грн., суспільство обурене тим фактом, що мають платити податки на фінансування вбивць і маніяків;

— згідно Кримінально-виконавчого кодексу України засуджений після відбуття не менше 20 років покарання має право подати клопотання до Президента України про помилування. У разі помилування ця особа не відбуде повної міри покарання;

— саме смертна кара може виступати як механізм залякування. Вона може врятувати значну кількість людей. Дослідження американського вченого Ісака Ерліха показали, що «одна додаткова страта на рік... могла дати такий результат, як зменшення кількості вбивств на 7-8 випадків». Страта злочинця стовідсотково гарантує життя його потенційним жертвам у випадку його потрапляння на свободу [6];

— церква протягом століть підтримувала державу у каранні злочинців. Всі релігійні кодекси (Біблія, Коран, Талмуд) закликають до законслухняності. Є навіть такі заповіді, які мають безпосередній стосунок з правовим вихованням: «Кожний, хто вчиняє гріх, вчиняє і беззаконня», «Беззаконники всі будуть знищені»;

— статистика свідчить, що існуючі міри покарання призводять до низького рівня запобігання злочинів. За роки незалежності в Україні вчинено понад 80 000 умисних вбивств і замахів на життя;

— більшість вважає стародавній принцип Таліона «око за око, зуб за зуб» справедливим. Якщо особа лишила життя іншу особу, то з нею це теж можна зробити;

— науковець Ернест Ван Гаг писав в статті «На захист смертної кари: практичний і моральний аналіз», що «смертної кари бояться більше від усіх покарань, бо вона не просто необоротна, як і більшість інших покарань, а остаточна...» [6].

До скасування такої міри покарання серійних убивств Україні майже не було.

«Проти»:

— введення смертної кари може стати перешкодою перебування України в Раді Європи та СНД;

— судова помилка не є виключенням. Згадаймо серійного вбивцю Андрія Чікотіла. За його перше вбивство невинно був засуджений на смертну кару 29-літня особа. В цьому випадку ми можемо запозичити дещо з американської практики: між винесенням вироку та його виконанням є проміжок часу — 5 років. Це дає шанс захисникам довести наявність судової помилки;

— релігійне переконання «Життя дає лише Бог, і лише він може його забрати»;

— смертна кара перешкоджає можливості реабілітації, тобто переосмислення злочинцями вчиненого, не надає шансу каяття;

«Жодна кара не може руйнувати невід'ємної гідності того, хто вчинив злочин. Двері, відчинені для каяття та реабілітації, мають бути завжди відчиненими» (Іван Павло II, 1997 р.);

— не забуваймо слова великого князя Володимира Мономаха: «Ні правого, ні винного не вбивайте [і] не повелівайте вбити його; якщо [хто] буде достойш [навіть] смерті, то не погубляйте ніякої душі християнської» [3];

— смертна кара передбачає в собі катування та приниження, що заперечує ст. 28 Конституції України;

— «смертна кара волає до найтемніших кутків нашої душі про необхідність відплати. Можливо, вона вдовольняє жадобу суспільства до помсти, але не стримує кримінальну поведінку в суспільстві.

Кожна людина має право на життя, і руйнувати його через смертну кару означає руйнувати те, що захищаєш» [8];

— винесення вироку не легка справа для совісної людини, а також важка справа для виконавця покарання. В країнах, де є смертна кара, такі особи отримують відпустку, бо це психологічна травма. Хоч по суті відповідальність несе держава, яка через уповноважених осіб реалізує вирок, виконавець в публічних очах є вбивцею.

Висновок. Отже, ми розглянули дві сторони існування найтяжчого покарання — смертної кари. Вибір обрати дуже нелегко.

Жодна людина не може дати 100 % однозначну відповідь «за» чи «проти». Це питання лежить і в релігійній вірі, і в політико-правових переконаннях, в геополітичній площині та в морально-етичних аспектах.

Смертна кара — складне поняття, яке є неоднозначним. Дискусії навколо нього тривають не одне десятиліття, тому вирішувати, чи потрібно вводити це покарання чи ні — право кожного громадянина України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Музика А.А., Пуйко В.М.* Смертна кара // Юридична енциклопедія. — Т. 5. — К., 2004. — С. 533-534.
2. *Якушев В.* Нам потрібна смертна кара. <http://www.gazeta.lviv.ua/life/2013/02/22/8682>
3. *Германенко В.А.* Смертна кара як найжорстокіше порушення права на життя. <http://smertnakara.blogspot.com/>
4. *Степанова В., Перець В.* Чи повернеться в Україну смертна кара? — Всеукраїнський загальнополітичний освітянський тижневик «Персонал» № 15(472) 11-17 квітня 2012 року.
5. *Головченко В.* Смертна кара: морально-правові аспекти застосування, Віче. — 2007. — № 22.
6. wikipedia.ru
7. *Козлов П.П., Нікітін Ю.В., Стрелков Л.О.* Режим виконання кримінальних покарань // Монографія — К., 2008. — С. 213-216.

Карпенко М.І., Бандурович А.В. Смертна кара: бути чи не бути?

У статті досліджуються історичне походження смертної кари, застосування її з давніх часів до сучасності, практика використання різними країнами. Аналіз сучасної думки суспільства з приводу введення такої міри покарання. Як зазначалось, це питання є актуальним і досить складним. Важливо зважити всі «+» і «-» введення чи скасування кожним суспільством, щоб забезпечити соціальну безпеку та благополуччя країни в цілому.

Ключові слова: смертна кара, міра покарання, Кримінальний кодекс, законодавство.

Карпенко Н.И., Бандурович А.В. Смертная казнь: быть или не быть?

В статье исследуются историческое происхождение смертной казни, применение ее с давних времен до современности, практика использования различными странами. Анализ современной мысли общества по поводу введения такой меры наказания. Как отмечалось, этот вопрос актуальный и достаточно сложный. Важно взвесить все «+» и «-» введения или отмены каждым обществом, чтобы обеспечить социальную безопасность и благополучие страны в целом.

Ключевые слова: смертная казнь, мера наказания, Уголовный кодекс, законодательство.

Karpenko N., Bandurovich A. Capital punishment: to be or not to be?

The article examines the historical origins of the death penalty, its use since ancient times to modern times, the practice of using a variety of countries. Analysis of modern thought in society regarding the introduction of such a punishment. As noted, this issue is urgent and difficult enough. It is important to weigh the «+» and «-» the introduction or cancellation of every society to provide social security and welfare of the country as a whole.

Keywords: capital punishment, punishment, the Criminal Code, the law.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2013.